

Jurgis Pakerys

Vilniaus universitetas

Priesaginių veiksmažodžių daryba Kleino, Sapūno–Šulco ir Hako gramatikose¹

1. Senųjų lietuvių kalbos gramatikų istorija kol kas nėra nuodugniai ištyrinėta. Pagrindinių žinių galima rasti Algirdo Sabaliausko studijoje², įvadiniuose perlaidų straipsniuose³; kai kurie autoriai išsamiau domėjosi senųjų, ypač pirmųjų, gramatikų fonologija⁴, kaitybos paradigmomis⁵, gramatinėmis kategorijomis⁶, kal-

- 1 Už vertingas pastabas nuoširdžiai dėkoju dr. Jolantai Gelumbeckaitei.
- 2 Algirdas Sabaliauskas, *Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija. Iki 1940 m.*, Vilnius: Mokslo, 1979.
- 3 Tamara Buchienė, Jonas Palionis, „Pirmosios spausdintos lietuvių kalbos gramatikos“, *Pirmoji lietuvių kalbos gramatika. 1653 metai*, atsakingasis redaktorius J[onas] Kruopas, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1957, 9–63; Kazimieras Eigminas, „Kristupo Sapūno ir Teofilio Šulco ‘Compendium Grammaticae Lithvanicae’“, *Sapūno ir Šulco gramatika „Compendium Grammaticae Lithvanicae’*, parengė Kazimieras Eigminas, Bonifacas Stundžia, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997, 9–32; Kazimieras Eigminas, „Anoniminė 1737 m. gramatika ‘Universitas Lingvarum Litvaniae’“, *Universitas Lingvarum Litvaniae*, parengė Kazimieras Eigminas, Vilnius: Mokslo, 1981, 5–53; Giedrius Subačius, „Juozas Čiulda ir jo gramatika“, *Juozas Čiulda. Trumpi samprotavimai apie žemaičių kalbos gramatikos taisykles, LAIS 6*, parengė Giedrius Subačius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993, 7–55; Giedrius Subačius, „X.D.K.P.S. gramatika (apie 1820–1830)“, *X.D.K.P.S. lietuvių kalbos gramatika: XIX amžiaus pradžia, BALt 3*, parengė Giedrius Subačius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2002, 10–49. Platesnė bibliografija nurodoma minėtuose straipsniuose; iš apžvalginių tyrimų plg. dar Loredana Serafini Amato, „Zum ‘Compendium Grammaticae Lithvanicae’ von K. Sapūnas–T. Schultz“, *Baltistik. Aufgaben und Methoden*, hrsg. von Alfred Bammesberger, Heidelberg: Universitätsverlag C. Winter, 1998, 195–205.
- 4 Tamara Buchienė, „XVII a. Rytų Prūsijos lietuvių kalbos vokalizmas pagal D. Kleino gramatikos duomenis“, *Blt 3(2)*, 1967, 139–154.
- 5 Aldona Paulauskienė, „Pirmųjų lietuvių kalbos gramatikų veikiamosios rūšies asmenuojamųjų formų paradigmos“, *Tiltai*, 14 priedas, *Vakarų baltų kalbos ir kultūros reliktai 4*, 2003, 67–73.
- 6 Giedrius Subačius, „On the category of mood in Lithuanian and Latin grammars during Renaissance“, *Italy and Europe in Renaissance Linguistics: Comparisons and Relations. Proceedings of the International Conference (Ferrara, Palazzo Paradiso, 20–24 March 1991) 2, Italy and non-Romance Europe. The Oriental Languages*, edited by Mirko Tavoni et al., Modena: Franco Cosimo Panini, 1996, 207–212.

bos dalių traktavimu⁷, sintakse⁸ ir kitais dalykais⁹. Antanas Smetona, tyrinėdamas Kristupo Kazimiero Daukšos gramatikos (apie 1835–1860) žodžių darybą, apžvelgė ją ir kitose senosiose gramatikose¹⁰. Šiame straipsnyje imamasi smulkiau nagrinėti vieną pastarosios srities potemę – priesaginių veiksmažodžių darybos interpretaciją Danieliaus Kleino (1653, 1654), Kristupo Sapūno, Teofilio Gotlybo Šulco (1673) ir Frydricho Vilhelmo Hako (1730) gramatikose. Visi šie darbai priskirtini ankstyvajai Mažosios Lietuvos gramatinei tradicijai, kurios centrą neabejotinai užima Kleino veikalai. Vėliau tą tradiciją tęsia Povilo Ruigio (1747), Gotfrydo Ostermejerio (1791) ir Kristijono Gotlybo Milkaus (1800) studijos, o dar po penkiasdešimtmečio prasideda vadinamųjų mokslinių gramatikų era, žymima Augusto Šleicherio (1856) ir Frydricho Kuršaičio (1876) darbų.

Pagrindinis straipsnio tikslas – pradėti aiškintis, kaip XVII–XIX amžiuje Mažosios Lietuvos gramatikose interpretuojama veiksmažodžių daryba, kaip ši gramatikos mokslo dalis plėtojosi laikui bėgant, kokių esama ryšių tarp nagrinėjamų gramatikų ir koks jų santykis su dabartine žodžių darybos teorija bei šiuolaikinėmis gramatikomis. Kaip jau minėta, kol kas apsiribota keturiais ankstyviausiais tarpusavyje glaudžiai susijusiais darbais – Kleino, Sapūno ir Šulco bei Hako gramatikomis (atitinkamai toliau trumpinama *KIG*, *KIC*, *SŠG* ir *HG*¹¹). Vėlesnes studijas – Ruigio, Ostermejerio, Milkaus ir Šleicherio bei Kuršaičio – tikslinga aptarti atskirai.

Į senuosius gramatikos veikalus straipsnyje mėginama žvelgti šių dienų žodžių darybos teorijos požiūriu, todėl domimasi tokiais aspektais: veiksmažodžių darybos aprašo vieta gramatikoje (2.1), veiksmažodžių darybos būdais (2.2), pamatinio žodžio, darinio, darybos afikso, tipo, kategorijos ir reikšmės sąvokomis (2.3). Pirmuosiuose poskyriuose (2.1–2.2) aptariama ne tik priesaginių, bet ir priešdėlinių, sangražinių veiksmažodžių daryba, o toliau išsamiau nagrinėjamos tik prie-

7 Kazys Ulvydas, „Nekaitomosios kalbos dalys pirmosiose lietuvių kalbos gramatikose“, *LKK* 33, 1995, 7–38.

8 Vitas Labutis, „Sintaksė D. Kleino gramatikoje“, *Blt* 26(2), 1990, 114–118; „Pirmųjų spausdintų lietuvių kalbos gramatikų sintaksė“, *ALt* 6, 2004, 51–62.

9 Plg. tyrimus, skirtus pirmųjų gramatikų spausdinimo aplinkybėms: Elizabeth Novickas, „The printer and the scholar: the making of Daniel Klein’s *Grammatica Litvanica*“, *ALt* 6, 2004, 17–42; Mindaugas Šinkūnas, „Danieliaus Kleino gramatikų (1653 ir 1654) konvoliutas Vilniaus universiteto bibliotekoje“, *ALt* 6, 2004, 43–50.

10 Antanas Smetona, „Žodžių daryba rankraštinėje Kazimiero Kristupo Daukšos lietuvių kalbos gramatikoje“, *ALL* 49, 2003, 63–68.

11 *KIG* ir *KIC* cituojamos iš: *Pirmoji lietuvių kalbos gramatika. 1653 metai*, atsakingasis redaktorius J[onas] Kruopas, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1957 (toliau – *PLKG*); *SŠG* cituojama iš: *Sapūno ir Šulco gramatika „Compendium Grammaticae Lithvanicae“*, parengė Kazimieras Eigminas, Bonifacas Stundžia, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997 (šiam leidinyje skelbto lietuviško vertimo puslapiai nurodomi laužtiniuose skliaustuose). *HG* cituojama iš originalo, saugomo VUB (sign.: L_R 490); visa Hako žodyno ir gramatikos antraštė nurodoma *Archivum Lithuanicum Indices* (žr. santrumpą *HŽ*).

saginių vedinių kategorijos: inchoatyviniai (3.1), priešastiniai ir parūpinamieji (3.2), kartotiniai (3.3) ir mažiabiniai (3.4) veiksmažodžiai. Pabaigoje trumpai apžvelgiama denominatyvinių darinių problema (3.5).

2. VEIKSMAŽODŽIŲ DARYBOS TEORIJOS DALYKAI.

2.1. VEIKSMAŽODŽIŲ DARYBOS VIETA GRAMATIKOJE. Kleino gramatikos veiksmažodžio skyrius pradedamas akcidencijų – tam tikrų kalbos dalies apibūdinamųjų požymių – išvardijimu (*KIG* 83)¹². Čia minima *distinctio, persona, numerus, tempus, modus, conjugatio, species* ir *figura*. Kaip matyti, didžioji akcidencijų dalis atitinka šiuolaikines gramatines kategorijas (asmuo ir skaičius, laikas, nuosaka), kitos yra klasifikacinio pobūdžio (*distinctio* ‘atskirtis’ ir *conjugatio* ‘asmenuotė’). Žodžių darybai priklauso dvi paskutinės akcidencijos, *species* ir *figura*, kurios išsamiau nagrinėjamos savarankiškame skyrelyje, įterptame tarp beasmenių veiksmažodžių ir dalyvių („De Verbi Specie et Figura“, *KIG* 129–131). Čia paaiškėja, kad pirmasis terminas, *species*, taikomas vedybai, antrasis, *figura*, – žodžių dūrybai, kompozicijai (plačiau žr. 2.2). Be savarankiško veiksmažodžio darybos skyriaus, šios srities dalykai minimi dar keliuose Kleino gramatikos vietose. Pirmiausia – tame pačiame įvadiniame veiksmažodžio skyrelyje. Reikšmės atžvilgiu (*ex significatione*)¹³ veiksmažodžiai čia skirstomi į veikiamuosius, aktyvaus veiksmo (*activum*, pvz., *muŝu* ‘verbero’), neveikiamuosius (*passivum*, pvz., *muŝamas* *esmi* ‘verberor’) ir niekatruosius (*neutrum*, pvz.: *ŝtowi* ‘sto’, *bėgu* ‘curro’). Šalia šių trijų poskyrių pridėti dar priešastiniai, parūpinamieji (*verba transitiva*, pvz.: *rašydinu* ‘duomi rašyti; ich lasse schreiben’, *jūkinu* ‘ridere facio’) ir sangražiniai (*verba reciproca*, pvz., *apŝibiaurinu* ‘contamino me ipsum’) veiksmažodžiai, kurie patenka į darybos sritį. Reikia atkreipti dėmesį, kad visai panašiai tokie semantikos dalykai – reikšminės-derivacinės grupės – nurodomi ir dabartinių gramatikų įvadiniuose veiksmažodžio skyriuose, plg. *DLKG*⁴ 283tt. Tiesa, *KIG* skiriasi tuo, kad kauzatyvai ir refleksyvai veiksmažodžio darybos skyriuje jau nebeminimi (priešingai nei *DLKG*⁴ 398t., 406tt.). Vieną kitą pastabėlę, susijusią su sangražinių ir priešdėlinių (bet ne priesaginių) veiksmažodžių daryba, galima rasti ir kituose *KIG* skyriuose. Sakysim, klitikai *mi* ir *si* minimi įvardžio ir sintaksės skyriuose (*KIG* 76, 155), priešdėlinių veiksmažodžių darybai svarbių dalykų yra prielinksnio skyriuje (*KIG* 140t.)¹⁴ ir ypač sintaksės dalies skyrelyje „De Praepositionum Significationibus in Compositione“ (*KIG* 169–173), kur aptariamoms priešdėlių reikšmės, pateikiama nemažai pavyzdžių.

KIC, siekiant trumpumo, žodžių darybos dalykams skirta mažiau dėmesio (panašiai daroma ir dabartinės lietuvių kalbos gramatikose rusų ir anglų kal-

¹² Apie akcidencijos sąvoką žr. *PLKG* 615.

¹³ Reikšmė yra viena iš trijų atskirčių: „Distinctivum Verbum, vel ex significatione, vel ex formā, vel personā“ (*KIG* 83) – „Veiksmažodis atskiriamas arba iš

reikšmės, arba iš formos, arba iš asmens“ (*PLKG* 470).

¹⁴ Čia šių dienų *priešdėlio* sąvoką daugmaž atitinka *ne(at)skiriamasis prielinksnis* – *praepositio inseparabilis*.

bomis¹⁵). Aptarus vadinamuosius *verba substantiva* (*būti, tapti, stotis* ‘virsti, tapti’) sakoma: „Su beasmeniais, o taip pat su pirminiais bei išvestiniais veiksmažodžiais supažindinama gramatikoje“ (PLKG 603)¹⁶. Kita vertus, kai kurie jau minėti į KIG veiksmažodžio darybos skyrelį nepatekę dalykai išlieka ir KIC: įvadiniame skyriuje kalbama apie sangražinius, priešastinius ir parūpinamuosius veiksmažodžius (KIC 53), sintaksės dalyje aptariamas įvardinių klitikų *mi* ir *si* jungimas prie veiksmažodžių (KIC 107; plg. nuorodą įvardžio skyriuje KIC 47).

Sapūno–Šulco gramatikos įvadiniame veiksmažodžio skyriuje (SŠG 39) akcidencijos sąvoka nevartojama. Pirmiausia pasakoma, kad „kalbant apie veiksmažodį, aptariamos nuosakos, o su nuosakomis – laikai“ – „In Verbo considerantur Modi, in Modis Tempora“ (SŠG 39 [139]). Išvardijus nuosakas ir laikus, sakoma, kad „aptariami [t. y. gramatikoje aptartini] penki nuosakų ir laikų dalykai: 1) skaičiai ir asmenys, 2) pavidalas ir figūra [*species et figura*], 3) galūnė, 4) daryba¹⁷, 5) asmenuotė“ (SŠG 39 [139])¹⁸. Formaliai žiūrint, iš čia išeitų, kad veiksmažodžio darybos dalykai tarsi subordinuojami nuosakos ir laiko kategorijoms, jie aptariami tarp skaičiaus ir asmens bei galūnės skyrelių (SŠG 40–42). Kodėl taip daroma, nėra visai aišku: gal tik norima pasakyti, kad kiekviena nuosakos, laiko forma dar gali būti aptariama tam tikrais minėtais aspektais? Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad SŠG įvadiniame veiksmažodžio skyriuje neminimos semantinės-derivacinės grupės, randamos KIG, KIC ir dabartinėse gramatikose – kauzatyvai ir refleksyvai. Kita vertus, pavidalo (*species*) požiūriu, kaip ir KIG, veiksmažodžiai skirstomi į pirminius ir išvestinius (*primitiva, derivativa*), o figūros – į paprastuosius ir sudėtinius (*simplicia, composita*) (SŠG 40, 42). Sangražiniai („intransityviniai“¹⁹) veiksmažodžiai čia aptarti šalia priesaginių vedinių, priešdėlinė daryba minima prie kompozicijos, priešdėlių reikšmės aptartos prielinksnio skyriuje (SŠG 41, 42, 67[=69]–70).

15 Kauzatyvai ir refleksyvai čia minimi įvadiniuose skyriuose šalia kitų išvestinių veiksmažodžių, žr.: *Грамматика литовского языка*, главный редактор В[итаутас] Амбразас, Вильнюс: Мокслас, 1985, 185tt. (187–202 p. pateikiamas skyrius „Семантико-словообразовательные группы глаголов“); *Lithuanian Grammar*, edited by Vytautas Ambrazas, Vilnius: Baltos lankos, 1997, 220tt. (223–237 p. įdėti skyriai „Transitive and intransitive verbs“, „Reflexive verbs“, „Aspectual differences“).

16 „Was die Verba Impersonalia betrifft / item die Primitiva, Derivativa, selbige werde[n] erkennt aus der Grammatic“ (KIC 100).

17 Čia omeny turima gramatinių formų daryba, lot. *deductio*.

18 „In Modis & Temporibus considerantur quinq[ue]: 1. Numeri & Personae. 2. Spe-

cies & Figura. 3. Terminatio. 4. Deductio. 5. Conjugatio“.

19 Sangražinių veiksmažodžių klasifikacija kiek paini. Pirmiausia sakoma, kad „intransityviniai esti arba veikiamosios rūšies ir baigiasi *-aus* bei *-us* [=ūs] (pvz.: *Rafžiaus, Myliųs*), arba leidžiamieji [*permissiva*], kurie baigiasi *-Inūs* (pvz., *Rafzidinūs*)“, po to dar priduriama, kad „intransityviniai“ veiksmažodžiai gali būti ir reciprokiniai (*reciproca*, lietuviškame vertime – *sangražiniai*), „prie kurių pridėdamos dalelytės *bè* arba *besfi*“. „Veikiamosios rūšies“ *myliuos* lotyniškai aiškinamas ‘ego me diligo’, *bemyliu* – ‘nihil aliud facio quam diligere’, *besimyliuos* – ‘nil aliud facio quam ne[=me] ipsum diligere’ (SŠG 41 [143]).

Hako gramatikoje kai kurie veiksmažodžio darybos dalykai – priežastiniai, parūpinamieji ir sangražiniai vediniai – nurodomi pastabų skyrelyje, įdėtame po asmenuočių aptarimo. Skyrelis pradedamas tokiais žodžiais: „Es giebt noch andere Arten derer verborum, die man noch besonders hier zu beobachten hat, nemlich transitiva und reciproca“ (HG 313). Kitaip tariant, minėti vediniai laikomi tam tikromis veiksmažodžių rūšimis (*die Arten verborum*), į kurias skaitytojui reikėtų atkreipti dėmesį. Kad šiose pastabose kalbama apie žodžių darybą, galima suprasti ne bent iš sangražinių veiksmažodžių vadinimo kompozitais, nes apie kauzatyvų darybiškumą nieko neužsimenama (žr. plačiau 2.2). Prielinksnų skyrelyje (HG 326t.) tradiciškai kalbama apie priešdėlinius veiksmažodžius, o apie klitikų *mi* ir *si* jungimą prie veiksmažodžių užsimenama sintaksės dalyje (HG 332).

2.2. VEIKSMAŽODŽIŲ DARYBOS BŪDAI. Aiškiausiai veiksmažodžių darybos būdai matyti Kleino ir Sapūno–Šulco gramatikose. Terminas *species* taikomas vedybai, derivacijai, o *figura* – žodžių dūrybai, kompozicijai²⁰. Pirmąjį darybos būdą Kleinas iliustruoja opozicija *klaufineju* ‘subausculto’ (‘slapta klausausi, t. y. šiek tiek klausausi, nuklausau’) : *klaufau* ‘ausculto’²¹, antrąjį – *fuwadinu* ‘convoco’ (‘sukviečiu’) : *wadinnu* ‘voco’ (‘kviečiu’) (KIG 129, 130). Sapūno–Šulco gramatikoje, pasakius, kad veiksmažodžių pavidas (species) esti dvejopas, teiliustruoti pirminiai (*Rafžau* ‘scribo’, *Lieju* ‘fundo’ SŠG 40), o išvestinių veiksmažodžių pavyzdžių skaitytojas, matyt, turėtų pasirinkti iš tolesnėse pastraipose minimų darybos kategorijų. „Sudėtinė figūra“ SŠG 42 iliustruota tuo pačiu pavyzdžiu kaip ir KIG: *Suwadinnu* : *Wadinnu*. Derivacija, kaip matyti, duoda priesagų vedinių (žr. plačiau 3.1–3.4), nors SŠG 41 čia nurodyti ir sangražiniai veiksmažodžiai (žr. toliau), o kompozicija – dūrinių. Pastarieji dabartiniams darybos aprašams neįprasti, todėl aptartini išsamiau. KIG ir SŠG skiriami keturi veiksmažodžių kompozitų tipai (KIG 130t.; SŠG 42): (1) su daiktavardžiais (*jūkdarau* ‘jocum facio’, *Karawedu* ‘bello praesum’ [‘vadovauju mūšiui, karui, esu karvedys’] KIG, bet plg. atskirai rašomą junginį *Karą weddu* greta *Jūkdarau* SŠG²²); (2) su prievaisiais

20 Lot. *species* PLKG 470tt., SŠG 39t. verčiama *pavidalas*, pati sąvoka aiškinama PLKG 620 (tiesa, SŠG 18 [97] kalbant apie vardažodžių darybą, *species* verčiama žodžiu *rūšis*). Lot. *figura* KIG ir SŠG vertimuose atitinka tarptautinis žodis *figūrą* (PLKG 470tt.; SŠG 39t.; sąvoka aiškinama PLKG 617). Galbūt, norint geriau perteikti sąvokos *figura* esmę, lietuviškai tiktų versti *sandara*, plg.: *sandaros požiūriu veiksmažodžiai būna paprastieji ir sudėtiniai*.

21 Smetona (2003, 64, išn. 3) be reikalo taiso Kleiną, kad *klausinėju* iš tikrųjų esąs išvestas iš *klausiu*. Čia reikia kalbėti apie darybos homonimus – *klausinėti* : *klausti* ir *klausinėti* : *klausyti*, Kleinas kalba tik apie

pastarąjį, plg. *Klaufineju* ‘paululum attendo’ SŠG 41 ir Konstantino Sirvydo *paklausinėti*: *podstuchywam / audio, inaudio, ausculto, observo, animadverto. paklaufineiu / iżgirftu* (SPr 128r); *podstuchywam kogo / Subausculto, clam sublegere sermonem alterius. paklaufineiu* (SD³ 312). LKŽ V 980 yra tik *paklausinėti* (iter. dem.) ‘paklausyti’, pateiktas remiantis Sirvydo (1713) ir Mykolo Miežinio (1894) žodynais.

22 SŠG prie daiktavardinių kompozitų per klaidą atsidūrė *Daliteju* (be reikšmės), plg. KIG ketvirtąjį tipą. Cituojamų SŠG pavyzdžių reikšmės čia ir toliau bus nurodytos tik tų žodžių, kurių nėra KIG.

(*gerdarau* 'benefacio', *gandarau* 'satisfacio' KIG; *Gier darau* (rašoma atskirai), *Gandarau* SŠG)²³; (3) su „prielinksniais“ (*prieimi* 'adeo', *ateimi* 'advenio', *fugrijštu* 'red-eo', *inrašau*, *ijrašau* 'inscribo' KIG; *prieimi*, *Ateimi*, *Pardūmi* 'vendo', *Grifžtu*²⁴, *Paraimi* 'revertor', *Palideju* 'comitor' SŠG); (4) su „kitomis neatskiriamosiomis dalelytėmis“²⁵ (*beeimi* 'modo eo', *beefmi* 'adhuc sum', *dalitėju*, *palitėju* 'attingo' KIG; *Bèeimi*, *Bèefmi* SŠG). Atsižvelgiant į nurodytus tipus, atrodo, kad prie paskutiniojo galėtų būti priskiriami ir sangražiniai veiksmažodžiai. Vis dėlto gramatikų autorius greičiausiai trikdo nepastovi sangražos klitiko pozicija kitų morfemų atžvilgiu: tarp priešdėlio ir šaknies (*ap-fi-biaurinu*), po galūnės (*dūmie-s*) ar net abiejose vietose (*ap-fi-eimie-s*), žr. KIG 83v, plg.: *Myliū-s*, *Be-sfi-myliū-s* SŠG 41. Juk, kaip matyti iš pateiktų kompozitų tipų, morfemos prie veiksmažodžio jungiamos tik iš kairės. Vis dėlto artimą kompozicijai formuluotę, taikomą sangražiniams veiksmažodžiams, galima rasti KIC ir HG (nors atskirų darybos skyrių ten ir nėra): „solche Verba [=Verba Reciproca] zusammen gesetzt werden aus ihrem Primitivo²⁶, und der unzertrenlichen particula Pronominali *fi* / als: *ginūfi* / *ginūs'* / oder *apfiginu* komt her von *ginu* und der particula *fi*“ (KIC 53; plg. HG 313). Kita vertus, Sapūno–Šulco gramatikoje sangražiniai veiksmažodžiai aiškiai priskirti prie vedinių. Taip pasielgta, matyt, todėl, kad nepriešdėlinio veiksmažodžio sangražos klitikas jungiamas pamatinio žodžio dešinėje ir jį galima laikyti panašiu baigmeniu kaip ir priesagą (ar jos dalį), plg.: „Mažybiniai [veiksmažodžiai] baigiasi arba *-eju* [...], arba *-awju* [...], arba *-Oju*“, „Intranzityviniai esti arba veikiamosios rūšies ir baigiasi *-aus* bei *-us* [=ūs]“ SŠG 41 [143].

Galima atkreipti dėmesį ir į tai, kad abu darybos tipai – vedyba ir dūryba – gramatikose apibūdinami atitinkamais lotynų kalbos veiksmažodžiais: greta rezultata žymincio (*verbum*) *compositum* vartojamas *componere* 'sudėti' (KIG 130; SŠG 42), greta (*verbum*) *derivat(iv)um* veiksmažodžio darybos skyriuje KIG pavartotas *deducere* 'išvesti', o SŠG – *derivare* 't. p.' (KIG 129; SŠG 42). KIC ir HG sangražinių vedinių daryba apibūdinama veiksmažodžiu *zusammensetzen* 'sudėti' (KIC 53; HG 313), tik kalbėdamas apie priešdėlinius kompozitus, Hakas dar pavartoja *componiren* (*komponieren*) (HG 313, plg. 326t.).

2.3. PAMATINIS ŽODIS, DARINYS, DARYBOS AFIKSAS, KATEGORIJA, TIPAS, REIKŠMĖ. Kaip jau minėta, KIG ir SŠG pamatinio žodžio sąvoką maždaug atitinka terminai *pirminis* (*primitivum*) ir *paprastasis* (*simplex*). Jie sudaro opoziciją su dariniais – *vediniais* (*derivat[iv]um*) ir *kompozitais* (*compositum*) –

23 *gana* ir *gerai* atitinkamai laikomi kiekybės ir kokybės prieveiksmiais, žr.: KIG 137, 166; SŠG 67.

24 Gramatikoje rašoma: „Sic Grifžtu / redeo“. Veiksmažodžiui akivaizdžiai trūksta priešdėlio *su-* (plg. *Sugryžtu walges* 'redeo obsonatu' SŠG 85), gal gramatikos tekstą redaguojant (perrašinėjant, renkant?) prefik-

sas klaidingai palaikytas lotynų kalbos žodeliu *sic*?

25 SŠG 42 [145] išversta netiksliai – „su kitomis dalelytėmis, vartojamomis [t. y. nevartojamomis] atskirai“.

26 Kalbant apie kompoziciją lauktinas terminas *simplex*, o ne *primitivum*, plg. apie tai toliau.

žymėtaisiais šių porų nariais (plg. *KIC* 100: *primitiva, derivativa*). Vieno termino, apimančio visus žodžių darybos atvejus, nėra (plg. lituanistikoje išsigalėjusį *darinys*²⁷). Tiesa, minėtos sąvokos ne visose gramatikose labai griežtai vartojamos. Sakysim, *KIC* pastaboje, nukreipiančioje į *KIG* beasmenių veiksmažodžių ir darybos skyrelius (*KIC* 100, žr. 2.1), neminimi kompozitai, tad terminas *verba derivativa* čia lyg ir galėtų apimti abu darybos būdus.

Vedinio ir pamatinio žodžio darybos opozicija gramatikose retai teparodoma. *SŠG* nėra nė vieno pavyzdžio, o Kleinas įvardiniame veiksmažodžio skyriuje nurodo *rašydinti : rašyti, puldinti : puliti*, darybos skyriuje – *klausinėti : klausyti, užpuolinėti : užpulti* ir visą seriją frekventatyvų, dabartinėse gramatikose laikomų būtojo dažninio laiko lytimis: *wadindawau : wadinnau, regėdawau : regėjau, žinnodawau : žinnojau* ir kt. (*KIG* 83v, 129t.).

Darybos afikso sąvoka kalbamosiose gramatikose neoperuojama, dažniausiai pasakoma, kaip tam tikri vediniai baigiasi vartojant lotynų kalbos veiksmažodžius *exire, desinere*, pvz.: „Frequentativa sunt: Quaedam in *neju* exeuntia [...], ut: *funtineju* saepe mitto [...]. Alia in *ūju* ut: *darbulūju* / frequenter, crebro aliquid ago. Alia in *dawau* / ut: *fakijdawau* solit[us] sum dicere“ *KIG* 129; „Deminutiva [...] desinunt: vel in *eju* / ut: *walginėju* modice edo [...]. Vel in *āju* / ut: *pateikauju* paululum otior [...]. Vel in *oju* / ut: *fruboju* sorbillo, *linoja* paululum pluit, *girfnoju* modicum bibo“ *KIG* 130 (plg. *SŠG* 41). Kaip matyti iš pavyzdžių, daugeliu atveju priesagos vykusiai atskirtos, tik kai kur esama tam tikrų netikslumų. Sakysim, Kleinas vienur skiria baigmenį *-nėju*, nes šie frekventatyvai esą vedami iš praes. 2 sg. formos, pavyzdžiui, prie *užpūli* reikia pridėti *-neju* (*-nėju*), bet kitame puslapyje jau išvelgiamas baigmuo *-eju* (*-ėju*), nors šių dienų požiūriu abiem atvejais veiksmažodžiai turi priesagą *-inėti, -inėja, -inėjo* (*KIG* 129t., plg. *SŠG* 41). Galima būtų patikslinti ir vedinių su baigmeniu *-oju* skaidymą: *ly-noti : lyti, gir-snoti : ger-ti* (plg. *kil-noti, kil-snoti : kelti*; tiesa, ir dabartiniuose tyrimuose čia būtų kalbama apie priesagos *-oti* variantus²⁸).

Kartais afiksas (tiksliau – jo dalis) apibūdinamas žodžiu *littera 'raidė'* arba *characteristica 'požymis, ypatybė'*. Priežastinių ir parūpinamųjų veiksmažodžių tokia žyme Kleinas laiko priebalsį („raidė“) *n* prieš praes. 1 sg. galūnę *-u* (*rašydin-u, juoki-n-u*), jei ji pridėta prie pirminio (pamatinio) veiksmažodžio (*KIG* 83). Sapūno–Šulco gramatikoje šiuo atveju skiriamas baigmuo *-inu* (*SŠG* 41), bet nė viename iš veikalų neaiškinama, kad vienur galima išvelgti afiksą *-dinu*, kitur *-inu*, nors pateikti pavyzdžiai aiškiai tai rodo: *rašy-dinti, pul-dinti*, bet *juok-inti*.

Veiksmažodžio darybos skyriuose pirmiausia išvardijamos priesaginių vedinių (*verba derivata*) kategorijos. Jų skaičius ir pavadinimai *KIG* ir *SŠG* šiek tiek skiriasi. Kleinas kalba apie (*verba*) *inchoativa, frequentativa* ir *diminutiva*, Sapūno–Šulco gramatikoje minimi (*verba*) *frequentativa, diminutiva, permissiva, intransitiva* (*KIG*

27 Trumpą kitų kalbų terminų apžvalgą žr. Vincas Urbutis, *Žodžių darybos teorija*, Vilnius: Mokslas, 1978, 59t.

28 Plg.: Evalda Jakaitienė, *Veiksmažodžių daryba* (priesagų vediniai), Vilnius: Vilniaus universitetas, 1973, 29t.; *DLKG*⁴ 394.

129; SŠG 41). Matyti, kad Kleinas čia neįtraukė priežastinių ir parūpinamųjų vedinių (tai Sapūno–Šulco permisyvai), jie buvo nurodyti įvardiniame veiksmažodžio skyriuje (KIG 83), o SŠG prie vedinių priskirti sangražiniai veiksmažodžiai (KIG paminėti irgi įvardiniame skyriuje, 83v). Terminu, atitinkančio šių laikų *darybos kategoriją*, gramatikose nevartojama. Darybos tipus galima išvelgti kategorijų poskyriuose, kur vediniai suskirstyti pagal baigmenis (plačiau žr. 3.2–3.4).

Darybos ir kategorines reikšmes nesunku suvokti iš lotyniškų ir vokiškų vedinių parafrazių. Dažnai aiškinama konstrukcijomis, kur vienas žodis yra lietuviško pamato vertimas, o kitas (ar kiti) – apibūdina veiksma, yra jo modifikatoriai, plg.: *jūkinu* ‘ridere facio’, *puldinu* ‘facio labi’, *merdmi* ‘incipio mori’, *funtineju* ‘saepe mitto’, *girājuju* ‘modicum bibo’ (KIG 83, 129t., plg. SŠG 41). Vienąsyk KIG pavartota lietuviška parafrazė prieš vokišką: „*rašydinu* / id est, *dūmi* rašyti / ich lasse schreiben“ KIG 83. Retais atvejais pateikti darybiniai lotynų kalbos atitikmenys, plg. *fruboju* ‘sorbillo’ KIG 130, SŠG 41, kur *sorbil(l)o* ‘siurbčioju, gurkšnoju’ yra deminutyvas šalia *sorbeo* ‘siurbiu’.

3. PRIESAGINIŲ VEIKSMAŽODŽIŲ DARYBOS KATEGORIJOS.

3.1. INCHOATYVAI. Kleino gramatikoje inchoatyvai nurodomi kaip pirmoji išvestinių veiksmažodžių kategorija. Darybos tipų (resp. baigmenų) neskirta, pateikti tik du pavyzdžiai: *pūlineju* ‘incipio labi’ (‘imu griūti’, *-inėti* vedinys) ir *merdmi* ‘incipio mori’ (‘imu mirti’, *-dėti* vedinys) KIG 129. Kodėl Kleinas čia įžiūri inchoatyvumą, aiškiau *merdėti* atveju: jis pastebėjo, kad šis veiksmažodis rodo prasidėjusį ir besivystantį veiksma²⁹. Sudėtingiau dėl *puolinėti* – šių dienų požiūriu, tai vedinys, žymintis pasikartojantį veiksma su deminutyvumo atspalviu (plg. ir KIG čia pat minimą frekventatyvą *užpuolinėti* – *užpūlineju* ‘crebro superlabor’ – arba Hako žodyno *Pūlinėti* ‘straucheln, taumeln’ [‘klupinėti, svirduliuoti, svyrinėti’], *Straucheln* ‘pūlinėti, klupinėti’, *Taumeln* ‘pūlinėti’ HŽ 108, 209t.). Galbūt Kleinas mano, kad *puolinėti* ‘griuvinėti, klupinėti’ nežymi iki galo atlikto veiksmo (plg. *parpulti*: *dirbdams parpūle* ‘laborando concidit’ KIG 132), o tik jo pradžia – jei *puolinėja*, tai netrukus gali visai *parpulti* (‘nugriūti’). Panašiai dabartinės lietuvių kalbos eigos veiksmo *perrašinėti, įrodinėti, įtikinėti* rodo, kad yra prasidėję ir vyksta *perrašymo, įrodymo, įtikinimo* veiksmai (tiesa, nebūtinai pasiekiantys tikslą). Kita vertus, to meto lotynų kalbos gramatikose vienas pirmųjų inchoatyvų pavyzdžių būna lotynų *labasco* ‘incipio labare’ (‘imu svyruoti’)³⁰. Galbūt Kleinas tiesiog pamėgino

29 Šiuolaikinėse gramatikose akcentuojama tokių vedinių ilgos būsenos semantika (DLKG⁴ 399t.).

30 [Philippus Melanchthon,] Grammatica PHILIPPI MELANCHTHONIS, EX ADMODVM NECESSARIIS NOTIS M. IOHANNIS FABRI, PUBLICAE UTILITATIS CAUSÂ recognita & locupletata. ACCESSIT TRACTATUS DE ORTHOGRAPHIA RECENS. 1610. Cum Gratia & Privilegio Caef. Maje-

statis. VVitebergae, Excudebat Laurentius Seuberlich, Impenfis Samuelis Selfich, 217; [Casparus Finckius, Christophorus Helvicus,] GRAMMATICA LATINA EX PRAECIPUIS VETERUM ET RECENTIORUM GRAMMATICORUM, ORATORUM, HISTORICORUM, PHILOSOPHORUM, PHILOLOGORUM, POETARUM, &c. Coryphaeis, in legitimum Syfitema, qua fieri potuit brevitate, redacta: NUNC DENUO RECOGNITA,

surasti atitinkamą priesagos vedinį lietuvių kalboje, kuris galėtų turėti inchoatyvumo atspalvį.

Kategorijos aprašas *KIG* baigiamas pastaba, kad inchoatyviniai gali būti ir neišvestiniai veiksmažodžiai (*primitiva*), reikšmės požiūriu laikomi niekatraisiais neveikiamaisiais (*neutralia passiva*), plg.: *paſénſtu* 'incipio senescere', *nokſtu* 'fio maturus', *wargſtu* 'fio pauper, miser', *témſta* 'incipit vespera', *auſta* 'incipit aurora, diescit'.

3.2. PRIEŽASTINIAI IR PARŪPINAMIEJI VEIKSMAŽODŽIAI. Šie vediniai *KIG* aptariami ne darybos skyrelyje, o prie veiksmažodžio reikšmės dalykų, įvadinėje dalyje (*KIG* 83). Kaip jau minėta, klasifikuodamas veiksmažodžius pagal reikšmę (*ex significatione*), greta veikiamųjų, neveikiamųjų ir niekatrųjų (*activa, passiva, neutra*) Kleinas dar skiria „tranzityvinius“ ir sangražinius (*reciproca*). Pirmieji, šių dienų supratimu, atitiktų priešastinius ir parūpinamuosius, plg.: *rašydinu* 'dūmi rašyti; ich lasse schreiben', *jūkinu* 'ridere facio; ich mache lachen', *puldinu* 'facio labi; ich mache fallen'. Ką reiškia terminas „tranzityvinis“, Kleinas paaiškina kitame puslapyje: „Šiaip sau gramatikai tranzityvinius veiksmažodžius laiko tais pačiais veikiamaisiais veiksmažodžiais. Mums jie dar pažymi šį tą daugiau, būtent: veiksmą ne tik veikiančiojo, bet taip pat ir į kitą savo veiksmą perkeliančiojo“ (*KIG* 83v, *PLKG* 471)³¹. Vadinasi, skaitytojas čia neturėtų taikyti standartinės tranzityvumo sampratos, jam greičiausiai žinomos iš kitų gramatikų, plg.: „Activum est, quod in O desinit, & actionem significat, ut: *Amo, Verbero* [...] Actionem ergo intellige hic transitivam, hoc est, qua in aliam personam aut rem transit, sive exercetur“ (Melanchthon 1610, 209t.). Kleinas nori pasakyti, „tranzityviniai“ veiksmažodžiai žymi tam tikro veiksmo perkėlimą: jei kas *juokina, rašydina*, tai ne pats *juokiasi, rašo*, bet perkelia *juokimosi, rašymo* veiksmus kitiems. Tokia termino vartoseną gali būti susijusi su hebrajų kalbos gramatikomis, juolab

SUB INCUDEM REVOCATA, EMACULATA. SCHOLIIS novis, neceſſariis ac utilibus, Exemplis item & Obſervationibus, perſpicuè illuſtrata: STUDIO ET OPERA CASPARI FINCKII, ET CHRISTOPHORI HELVICI, PHILOSOPHIAE antehac in Academia Gieſſena Profeſſorum. GIESSAE HESSORUM, Excudebat Nicolaus Hampe-lius, Typogr. Acad. M DC XV, 225; [Johannes Rhenius,] M. JOHANNIS RHENII GRAMMATICA LATINA, CUM PARALIPOMENIS, Prout Ea Ex veterum & recentium Grammaticorum Coryphaeis, in ufum praecipuè docentium & adultiorum ſummâ curâ ſtudiuo[ue]; collecta, faciliq[ue] methodo conformata ab Autore: Ac demum poſt accuratas Cenſuras Utriuſq[ue] Academiae, Lipſiens. &

VVittebergenſis, & trium illuſtrium Scholarum, aliorumq[ue] doctiſſimorum virorum utiliſſimas ſubjectiones, ultimò cognita & edita fuit. Iam adjectis in calce M. GEORGII VOGELMANNI Elegantiarum Latini ſermonis praeceptionibus aliquot, Pro uſu Scholarum in Ducatu Pruffiae, Cum Privilegio S. R. M. Pol. & Sereniſſ. Elect. Brandenb. accuratiùs recuſa. REGIOMONTI, Typis & Sumptibus FRIDERICI REUSNERI ANNO M. DC. LXXVII, 122.

³¹ „Transitivum alias idem est Grammaticis, quod Verbum Activum; nobis autem hīc magis quid ſignificat, nimirum non ſaltem actionem agentis, ſed etiam actionem in alium tranſferentis“.

kad ir įvadiniame sakinyje tuos veiksmožodžius Kleinas lygina su hebrajų *hif'il* klase: „Aliud [ex significatione verbum] est Transitivum, more Hebraeorum in Hiphil” (*KIG* 83). Hebrajų kalbos veiksmožodis turi septynis morfoneminius modelius (hebr. *binyan* ‘konstrukcija, statinys’), kuriais gali būti reiškiamas paprastas, intensyvus ar kauzatyvinis veiksmas, taip pat rūšis, refleksyvumas ir kai kurie kiti semantiniai niuansai³². Šiame kontekste darosi visai suprantama, kodėl Kleinas, paminėjęs, kad lietuvių kalboje esama aktyviųjų, pasyviųjų ir niekatrųjų veiksmožodžių, prideda dar dvi klases, kauzatyvinių ir sangražinių, kurias lygina su hebrajų *hif'il* ir *hitpa'el*. Grįžtant prie minėtos tranzityvumo sampratos galima pacituoti Kristoforo Helvigo hebrajų kalbos gramatiką, kur *hif'il* veiksmožodžių reikšmė, panašiai kaip ir Kleino gramatikos „tranzityvinių“, aiškinama pasitelkiant veiksmožodį *transfere* ‘perkelti’ (*translatio* ‘perkėlimas’): „Tertia [conjugatio] vocatur Hiphil [...] Significat enim translationem actionis vel qualitatis primae Conjugationis, in aliam rem vel personam”³³.

KIC, kaip jau minėta, nėra veiksmožodžio darybos skyriaus, bet „tranzityviniai“ veiksmožodžiai aptarti įvadinėje dalyje (*KIC* 53). Čia sakoma, kad „lietuviai neturi deponentinių veiksmožodžių, kuriuos turi lotynai, arba mediuomo, kuri turi graikai, bet lietuvių kalboje, be veikiamosios, niekatrosios ir neveikiamosios rūšies³⁴, yra ypatingų veiksmožodžių, būtent: (1) tranzityviniai veiksmožodžiai [...]; jie atitinka hebrajų hifil rūšies veiksmožodžius; (2) sangražiniai veiksmožodžiai, kurie atitinka hebrajų hitpahel rūšies veiksmožodžius“ (*PLKG* 569). Specifinė termino „tranzityvinis“ reikšmė čia nekomentuojama, ji, matyt, skaitytojui turi paaiškėti iš pavyzdžių vertimo į vokiečių kalbą arba iš žinių apie hebrajų *hif'il* veiksmožodžius: *drafinu* (ištaisyta vietoj *drafmu*) ‘ich mache kühn und dreust’, *pykinu* ‘ich mache einen böse oder zornig’, *darydinu* ‘ich lasse machen / oder verfertigen’, *Walgidinu* ‘ich mache ihn essend / oder ich nötige zum Essen / eben auf den schlag’³⁵ (*KIC* 53). Pastebėtina, kad, palyginus su *KIG*, pateikti visiškai

32 Apie šiuos modelius, kartais dar vadina-
mus išvestiniais veiksmožodžiais (*verba
derivativa*) arba asmenuotėmis (*abgeleitete
Konjugationen*), žr. Wilhelm Gesenius, *Wil-
helm Gesenius' Hebräische Grammatik völlig
umgearbeitet von E[mil] Kautzsch. 28. viel-
fach verbesserte und vermehrte Auflage*, Leip-
zig: Verlag von F. C. W. Vogel, 1909, 120tt.,
141tt.

33 [Christophorus Helvicus,] HEBRAEAE
LINGVAE COMPENDIOSA Infinitio:
BREVISSIMIS PRAECEPTIS, EXEMPLIS
PERFICUIS, & Scholiis neceffariis ad
fufficientem ejuſdem cognitionem concin-
nata á CHRISTOPHORO HELVICO, He-
braeae Graecaeque linguae in inclyta
Gieffena Professore. [...] VVITEBERGAE

Typis Cratonianis exſcribebat Johan. Gor-
man, Impenfis Clementis Bergeri Bibliopo-
lae, Anno M. DC. IIX, fol. D2v. Atskirai
apie šiuos klausimus dar žr. Jurgis Pake-
rys, „Elements of Hebrew in the First
Printed Lithuanian Grammars of Daniel
Klein (1653, 1654). Verbal Morphology“,
*Das Baltikum im sprachgeschichtlichen Kon-
text der europäischen Reformation, BALt 4*,
hrsg. von Jolanta Gelumbeckaitė, Jost Gip-
pert, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto lei-
dykla, 2005, 77–87.

34 Sąvoka *rūšis* įterpta vertime, originale jos
nėra.

35 Frazės *eben auf den schlag* ‘tarsi mušant
(t. y. verčiant)’ lietuviškame vertime *PLKG*
569 nėra.

nauji pavyzdžiai, iš kurių vienas galėtų būti padaromosios reikšmės deadjektyvas: *drqs-inu* : *drqsus*³⁶.

Sapūno–Šulco gramatikoje priežastiniai ir parūpinamieji veiksmažodžiai nurodomi savarankiškame darybos skyrelyje šalia kitų kategorijų vedinių ir yra vadinami leidžiamaisiais, permisyviniais (*permissiva*). Terminas greičiausiai pasidarytas remiantis parūpinamojo veiksmažodžio parafrazėje vartojamu lot. *permittere*, plg. *Rafzidinu* ‘permitto scribere’ SŠG 41. Visi šios kategorijos pavyzdžiai sutampa su *KIG* (83): *Jūkinu* ‘facio ridere’, *Puldinu* ‘facio labi’ (tik nėra vokiškų reikšmės aiškinimų; plg. ir minėtą *rašydinti* su lotyniška parafraze, kurios *KIG* nėra). Tiesa, palyginus su *KIG*, truputį tiksliau skiriamas afiksas (baigmuo) *-inu* (žr. 2.3). Įdomu, kad SŠG atkreiptas dėmesys į didelį kalbamųjų vedinių produktyvumą, prilygstantį sangražiniams: „leidžiamieji ir intranzityviniai [t. y. sangražiniai] veiksmažodžiai gali būti išvedami iš visų veikiančios rūšies ir neutraliųjų veiksmažodžių, ir tai lietuvių kalbai suteikia savitumo ir ypatingumo“ (SŠG 41t. [143, 145]).

Hako veikale matyti *KIG* įtaka: vartojamas tas pats terminas ([*verbum*] *transitivum*), trys iš keturių pavyzdžių su vokiškomis parafrazėmis sutampa su *KIG* (bet nė vieno nėra iš *KIC*): *rašydinu* ‘ich lasse schreiben’, *wadindinnu* ‘ich lasse ruffen’ (šio veiksmažodžio ankstesnėse gramatikose nebuvo³⁷), *jūkinnu* ‘ich mache lachen’, *puldinnu* ‘ich mache fallen’ *HG* 313. Nors sangražiniai veiksmažodžiai tame pačiame puslapyje lyginami su hebrajų *hitpa’el*, aptariant priežastinius, *hif’il* paralelė nenurodyta, tik paaiškinta, kad tokius veiksmažodžius atitinka vokiečių kalbos konstrukcijos su *lassen* ir *machen*³⁸. Regis, ir pateikiant pavyzdžius stengtasi išskirti dvi klases: pirma dedami su *lassen* (parūpinamieji), po to – su *machen* (priežastiniai). Nurodyti kalbamųjų vedinių afiksus *HG*, panašiai kaip ir *KIC*, nemėginta.

3.3. KARTOTINIAI VEIKSMAŽODŽIAI. *KIG* kartotiniai veiksmažodžiai vadinami frekventatyvais (*frequentativa*) ir aptariami po inchoatyvų. Skiriami tokie trys tipai: su baigmeniu *-neju* (*-nėju*), *-ūju* (*-uojū*) ir *-dawau* (*-davau*). Teigiama, kad pirmojo tipo veiksmažodžiai padaromi iš praes. 2 sg. lyties pridodant *-neju*: *užpūlineju* ‘crebro superlabor’ iš *užpūli* (*KIG* 129)³⁹. Be to, pastebima, kad tą patį

³⁶ Gretinant su *drįsti*, *drėsu* ‘audeo; ich unterstehe mich’ (*KIG* 102, *KIC* 62 ir kt.) *drąsinti* galima laikyti ir priežastiniu vediniu. Tiesa, Kleinas nei šiuo, nei kitais čia cituojamais atvejais pamatinių žodžių nenurodo.

³⁷ Plg. 1727 metų *NT wadindinno* (*liessen ruffen*) *Mk* 3,31 (Das Neue Testament Unfers HErrn Jefu Chriffti Deutfch und Litthauifch von neuen überfetzet / Und Auf hohen allergnädigften Befehl Ihro Königl. Majeftät in Preußen aufgefertiget Von Johann Jacob Qvandt / D. Königl. Preußifchen Ober=Hoff=Prediger und Confiftorial=Rath. Königfberg, Verlegts Chrif-

toph Gottfried Eckard, 1727, 149), Hako žodyno *Waddindintifi* ‘sich nennen lassen’ greta *Waddinti* ‘ruffen, nennen’, *Nennen* ‘minti, waddinti’, *Nennen* (*sich lassen*) ‘waddintifi’, *Ruffen* ‘Szaukti, waddinti’ (*HŽ* 140, 195, 201).

³⁸ „Transitiva sind solche, die man insgesamt zu Teutsch durch lassen und machen giebt“ *HG* 313.

³⁹ Panašiai aiškina lotynų kalbos priesagos *-sco* inchoatyvų daryba to meto gramatikose: *labasco* iš sg. 2 *labas* (Melanchthon 1610, 217; Finckius, Helvicus 1615, 225; Rhenius 1677, 123).

baigmenį (priesagą) turi ir čia pat aptarti inchoatyvai (tiesa, ten pateiktas tik vienas pavyzdys – *pūlineju* ‘incipio labi’, žr. plačiau 3.1). Antrasis frekventatyvų darybos tipas su baigmeniu *-uoju* iliustruojamas pavyzdžiu *darbulūju* ‘frequenter, crebro aliquid ago’ (plg. „Nárabiam czym. Crebro usurpo, in usu freque[n]ti habeo. Dažnay darau ku / darbuluoiu“ *SD*³ 194). Dabartinėje kalboje jau išvelgiamas tokių priesagos *-uliuoti* iteratyvų deminutyvumas (plg. *DLKG*⁴ 397: *dirbuliuoti, virtuliuoti*), o to atspalvio, atrodo, XVII amžiuje dar nebuvo jaučiama (plg. kitus deminutyvus, aptariamus 3.4). Įdomiausias yra trečiasis darybinis kartotinių veiksmažodžių tipas – juo *KIG* laikomas būtasis dažninis laikas: *fakjodawau* ‘solit[us] sum dicere’, *walgjodawau* ‘solit[us] sum edere’, *aplankjodawau* ‘diligenter inviseram, sive solitus eram invisere’ (*KIG* 129). Sakoma, kad šiuos darinius galima išvesti iš bet kurio pirminio veiksmažodžio⁴⁰ preterito formos pakeičiant paskutinį skiemenį į *-dawau*, pvz.: *wadindawau* : *wadinnau*, *regėdawau* : *regėjau*, *budawau* : *buwau*⁴¹ ir t. t. (išimtimis laikomos formos *dūdawau* ir *eidawau*, kurios esą⁴² vedamos iš praes. 1 sg. *dūmi*, *eimi* *KIG* 129t.). Prie antrosios asmenuotės veiksmažodžių, kurie būsimejame laike turi „augmentą“ *ij* (priesagą *-y-*), kaip teigiama, pridedamas tik priebalsis *d*, kuris su balsiu *ij* (*y*) sudaręs atskirą skiemenį⁴³, pvz.: *sakjodawau* : *sakiau*, *lankjodawau* : *lankiau* (*KIG* 130, *PLKG* 503). Akivaizdu, kad ir čia pridedamas ne tik *d*, bet visa priesaga *-dav-(au)*⁴⁴. Blieka spėlioti, kodėl Kleinas pasirinko tokią painią šių „veiksmažodžių“ darybos taisyklę, juk paskutinėje pastraipoje priartėta prie tikrojo darybos pamato – būsimojo laiko (šių dienų gramatikose – bendraties) kamieno. Be to, šiuos „veiksmažodžius“ Kleinui tenka laikyti defektyviniais (trūkstamaisiais), nes jie turi tik preterito galūnes (formas) (*KIG* 130). Nors toks traktavimas dabar atrodo neįprastas, bet logiškas: laiko deiksės (resp. kategorijos) požiūriu čia žymima tik praeitis, o veiksmo kiekybės – iteratyvumas. Be to, istoriškai ši paradigma iš tiesų galėjo priklausyti tam tikram kartotinių veiksmažodžių tipui⁴⁵, tik vėliau sugramatinta kaip būtasis dažninis laikas, todėl defektyvumo išvalga čia irgi pagrįsta.

Sapūno–Šulco gramatikoje kartotinių veiksmažodžių kategorija (*verba frequentativa*) aptariama pirmoji, nes čia nekalbama apie inchoatyvus kaip *KIG*. Skiriami du frekventatyvų darybos tipai: su baigmeniu *-ju* (*-neju?*)⁴⁶ ir su *-ūju*. Pirmasis tipas iliustruojamas beveik tais pačiais dviem pavyzdžiais kaip ir *KIG*: *Pūlineju*

40 Tiksliau, aišku, būtų sakyti „iš bet kurio veiksmažodžio“.

41 Čia neatsižvelgta į šaknies balsio kiekybės skirtumą (*buvo*, *būdavo*).

42 Rašoma: „atrodo, yra“ (*videntur esse*).

43 „Quae vero Verba secundae Conjugationis *ij* pro augmento habent in Futuro, saltem *d* interponunt, quod cum vocali *ij* peculiarem Syllabam constituit“.

44 Vertime tiksliau būtų vartoti *įterpiamas* (*interponunt*). Kaip tas atskiras skiemuo susidaro, vis dėlto neaišku: ar kalbama apie

minkštumo ženklo virtimą ilguoju balsiu? Bet tada lieka pamirštas priesagos elementas *-av-* (juk buvo įterptas tik *d*).

45 Žr. Christian S. Stang, *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*, Oslo, Bergen, Tromsø: Universitetsforlaget, 1966, 365.

46 Į *ju* ištaisyta vietoj *iu*. Keista, kodėl nurodytas toks baigmuo (gramatikos redagavimo, perrašinėjimo riktas?), juk po kelių eilučių rašoma, kad tokie veiksmažodžiai sudaromi pridedant *-neju* (*-nėju*).

'crebro labor' (KIG 129 buvo *uŝpūlineju*, o *pūlineju* laikytas inchoatyvu, 'incipio labi'), *Siuntineju* 'saepe mitmo [=mitto]' (plg. *funtineju* 'saepe mitto' KIG 129). Darybos taisyklė irgi panaši į KIG: „[šie veiksmažodžiai] išvedami iš antrojo esamojo laiko asmens, prie visų galūnių pridedant *-neju*“ (SŠG 41 [143]). Antrasis tipas iliustruojamas tik vienu pavyzdžiu, sutampančiu su KIG (*Darbulūju* 'frequenter aliquid ago'), tik parafrazėje praleistas žodis *crebro*. Būtas dažninis laikas SŠG aprašytas ne kaip kartotinių veiksmažodžių tipas, o kaip savarankiška laiko paradigma („antrasis, arba taisyklingasis, perfektas“, „perfectum secundum seu regulare“, žr. SŠG 43t. [147t.]). Kitaip atsitiko KIC ir HG: kalbamosios formos greičiausiai dėl KIG įtakos visai neminimos, mat buvo atsisakyta darybos skyrių (apsiribota tik KIG įvadinės dalies kauzatyvais ir refleksyvais) ir taip menčiau atspindėtos lietuvių kalbos veiksmažodžio sistemos raiškos išgalės.

3.4. MAŽYBINIAI VEIKSMAŽODŽIAI. Šių veiksmažodžių, kaip teigiama KIG 130, lietuvių kalboje esama daug („Deminutiva⁴⁷ plura apud Litvanos dantur“). Tiesa, apžvelgiami tik trys tipai: su baigmeniu *-eju* (*-ėju*), *-āju* (*-āju*) ir *-oju* (*-oju*). Pirmasis tipas iš tikrųjų yra priesagos *-inēti* vediniai: *walginēju* 'modice edo', *waikštineju* 'parumper ambulo', *klaufineju* 'subausculto, paululum attendo', *mirrineju* 'paulatim morior'. Darybos taisyklės nenurodyta, bet išvalgesnis gramatikos skaitytojas galėtų pasižiūrėti į ką tik aptartus tos pačios priesagos frekventatyvus (nors baigmuo ten ir skirtas ilgesnis, *-nēju*). Priesagos *-auti* (*-áuti*) pateikta pora pavyzdžių: *pateikáuju* 'paululum otior' ('šiek tiek ilsiuosi'⁴⁸), *giráuju* 'modicum bibo' ('saikingai geriu')⁴⁹. Pamatinių žodžių nenurodyta, kaip šie vediniai padaromi, irgi nesakoma. Galop pateikti deminutyvai su *-oju*: *fruboju* 'sorbillo' ('siurbčioju, gurkšnoju'), *linoja* 'paululum pluit' ('truputį lyja'), *girfnoju* 'modicum bibo', prie kurių, regis, priskirtini („quo pertinere videntur“) ir *garbinoju*, *fweikinoju*⁵⁰, abu be reikšmių⁵¹. Nei pamatinių žodžių, nei darybos taisyklės nepateikta. Vedinių priesagas šių dienų požiūriu, kaip jau minėta 2.3, galima būtų skirti tiksliau: *sriūb-oti*, *ly-noti*, *gir-snoti*. Griežtai nuspręsti dėl *garbinoti* ir *sveikinoti* sunku: jei Kleinas atsargiai juos priskiria deminutyvams, tai pamatiniais žodžiais reikia laikyti *garbinti*, *sveikinti* ir priesaga laikyti *-oti*. Šiaip iš Mažosios Lietuvos raštų žinoma priesaga *-inoti* (plg. la. *-inât*), jos santykis su *-inti* iki galo dar nėra paaiškėjęs, kartais abiejų afiksų veiksmažodžiai gali būti vartojami panašiuose kontekstuose, ir nematyti jokio reikšmės skirtumo, plg.: *Ir apieme wiffus baimē / ir garbina Diēwa bilodami EE 113*_{19–20} (plg.: *Und es kam fie alle ein*

47 KIG 129 pavartotas termino variantas *deminutiva*.

48 LKŽ IX 609: 'dykai leisti laiką, nieko neveikti'.

49 LKŽ duomenimis (III 329), *giráuti* 'gerti, girtauti' žinomas tik iš KIG, Sirvydo (plg. „Nápijam się / Potito, poto, as. Girau=iu“ SD³ 193) ir Kuršaičio žodynų (pastarasis

veiksmažodį nurodo tarp laužtinių skliaustų, žinomą iš Georgo Heinricho Neselmano žodyno reikšme 'saufen').

50 Ištaisyta vietoj *fweiki-//u* (spausdinant praleista <noj>).

51 PLKG žodžių rodyklėje *garbinoti* nėra, o *sveikinoti* atstatytas į *sveikinti*. Taip pat ir *lynoti* laikomas *lyti* forma (PLKG 642, 649).

furcht an, vnd preifeten Gott, vnd fprachen Lk 7,16 L 1546); Tapati taipieig ataiā to paczio hadino / ir garbinoia Wiefchpati EE 19₆₋₇ (plg.: Diefelbige trat auch hinzu, zu der selbigen stunde, vnd preifete den HERRN Lk 2,38 L 1546)⁵². Tai, kad kalbamiēji veiksmažodžiai Kleinui atrodo ešā deminutyvai, yra reikšminga pastaba tolesniems jų istorijos tyrimams.

Sapūno–Šulco gramatikoje pateikti tie patys mažybinių veiksmažodžių (čia vadinamų *verba diminutiva*) darybos tipai kaip ir KIG: su baigmenimis *-aju, -awju* (KIG: *-āju*) ir *-aju* (SŠG 41). Pateikti tokie pavyzdžiai: *Waikßtineju* ‘parumper ambulo’ (KIG tas pats, bet prieš jį dar eina *walginēju* ‘modice edo’, nenurodytas SŠG), *Klaufineju* ‘paululum attendo’ (KIG parafrazė pradedama žodžiu *subausculto*), *Mirrineju* ‘paululum morior’ (KIG: ‘paulatim morior’), *Pataikawju* ‘paululum otior’ (KIG: *pateikāju*), *Gerrawju* ‘modicum bibo’⁵³ (KIG: *girāju*, parafrazė ta pati), *Srubaju* ‘sorbillo’ (KIG t. p.), *Linoja* ‘paululum pluit’ (KIG t. p.), šalia su ta pačia abejone (*huc pertinere videntur*) šliejami ir *Garbinoju* ‘paululum laudo’ (KIG nenurodyta reikšmė), *Sweikoju* ‘paululum valeo’⁵⁴ (KIG išspausdinta *fweikiu* ir ištaisyta į *fweikinoju*, bet reikšmės nėra). Skirtumai nors ir nedideli, bet įdomūs: Kleinui buvo žinomi žodžiai *girauti, pateikauti*, o Sapūnui (ir Šulcui) įprastesni atrodė *pataikauti, gèrauti*; vienas nurodo *sveikinoti*, kitas – *sveikoti*⁵⁵.

3.5. DENOMINATYVŲ PROBLEMA. Nė vienoje iš aptariamų gramatikų nėra pasakyta, kad lietuvių kalboje veiksmažodžiai gali būti vedami ir iš vardžodžių, pirmiausia iš būdvardžių ir daiktavardžių. Denominatyvų šiame straipsnyje nagrinėtoje medžiagoje yra bent pora: būsenos reikšmės *sveikoti* : *sveikas* (‘būti apysveikiam’, su deminutyvumo atspalviu) ir padaromosios reikšmės *drąsinti* : *drąsus* (plg. parafrazę su būdvardžiais ‘ich mache kühn und dreust’)⁵⁶. Pasižiūrėjus į kai kurias XVII amžiuje naudotas lotynų kalbos gramatikas, matyti, kad denominatyvinė veiksmažodžių daryba ten aiškiai suvokiama ir aprašoma.

52 Čia naudotasi Baltramiejaus Vilento *Evangelijų bei Epistolų* elektroniniu tekstu ir elektroninėmis žodžių formų konkordancijomis, 1997–1998 metais parengtomis dr. Onos Aleknavičienės ir Vytauto Zinkevičiaus, vadovaujamų habil. dr. Sauliaus Ambrazo; saugoma LKI Kalbos istorijos ir dialektologijos skyriaus Senųjų raštų duomenų bazėje; Inv. Nr.: T-2; K-1-2; K-2-2. Darbai atlikti Valstybinės lietuvių kalbos komisijos lėšomis pagal Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos vartojimo ir ugdy-mo 1996–2005 metų programą.

53 Plg. LKŽ III 246: *gèrauti* ‘nuolat gerti, gèrioti; girtauti, girsnoti; puotauti’ (iš senųjų raštų nurodoma DP pavyzdžių). Šis veiks-

mažodis yra patekęs ir į DLKG⁴ (p. 397) iteratyvų poskyrį; čia pabrėžta, kad priesagos *-auti* vediniai dažnai gali žymėti intensyvesnį už pamatiniu žodžiu nusakomą veiksmą, todėl ir vedinys parafrazuojamas ‘dažnai ir smarkiai gerti’.

54 LKŽ XIV 304, 305: ‘būti sveikam’.

55 Čia gali būti ir klaida vietoj *sveikinoti* šalia *garbinoti*, bet *sveikoti* gerai paliudytas Mažosios Lietuvos žodynuose, žr. LKŽ XIV 304.

56 Kaip jau minėta, *drąsinti* šalia *drįsti, dręsa* būtų kauzatyvas. Veiksmažodžiai *garbinoti, sveikinoti* irgi gali būti siejami su atitin-kamais vardažodžiais, jei skirtume priesa-gą *-inoti* (plg.: *garbinti* : *gerbti, garbė, sveikinti* : *sveikti, sveikas, sveikinti* : „sveikas!“).

Sakysim, Johano Renijaus gramatikoje pirmiausia pasakoma, kad vediniai gali būti veiksmažodiniai, vardažodiniai,rieveiksminiai ir prielinksniniai (padaryti iš prielinksnių) (Rhenius 1677, 121). Toliau apie denominatyvus kalbama deverbatyvų kategorijų poskyriuose: prie inchoatyvų minimi būsenos kaitos vediniai (*dulcesco* 'darausi saldus, sirpstu' : *dulcis*, *repuerasco* 'suvaikėju' : *puer* ir kt., žr.: Melanchthon 1610, 217; Finckius, Helvicus 1615, 225; Rhenius 1677, 123), atitikimo, arba imitatyviniai, vediniai ('elgtis kaip', pavyzdžiui, *vulpinor* 'gudrauju, sukčiauju, esu gudrus kaip lapė' : *vulpes*) pateikti prie frekventatyvų (Rhenius 1677, 125), prie deminutyvų (Melanchthon 1610, 220) ar atskiroje pastaboje, prieš aptariant inchoatyvus (Finckius, Helvicus 1615, 225)⁵⁷.

Kodėl tada apie denominatyvus neužsimenama ankstyvosiose lietuvių kalbos gramatikose: ar autoriams tai neatrodė svarbu, ar minėtieji inchoatyvai, imitatyvai ar aparatyvai to meto lietuvių kalboje nesudarė produktyvių tipų? Kol kas aiškiai atsakyti sunku ir belieka apsiriboti viena kita pastaba. Sakysim, *KIG* vardažodžio darybos skyreliuose paaiškėja, kad Kleinas kartais kitaip suvokia darybos kryptį: jo manymu, būdvardis *rūstus* esąs padarytas iš *rūstauti* (*KIG* 68). Tas tiesa: semantiškai *rūstus* gali būti aiškinamas kaip 'toks, kuris rūstauja', bet morfemiškai sudėtingesnis yra *rūstauti*. Lygiai taip pat būdvardžio *rūstus* daryba interpretuota ir Sapūno–Šulco gramatikoje (SŠG 22), o Hako darbe apie veiksmažodinius būdvardžius visai nekalbama (vardažodžio darybos skyrelis žr. *HG* 260tt.). Vadinas, jei daroma darybos krypties nustatymo klaidų, sunkiau tikėtis ir adekvataus denominatyvinių veiksmažodžių aprašo. Kita vertus, nežinoma, ar Kleinas nemėgino tokių darinių paieškoti. Sakysim, vienas iš dažnų lotynų kalbos gramatikų inchoatyvų pavyzdžių yra *senesco* 'imu senti' (šalia *seneo* 'esu senas'⁵⁸). Šio veiksmažodžio atitikmuo lietuvių kalboje yra *senti*, *sensta*, kuris bent istoriškai laikytinas paradigminės darybos denominatyvu⁵⁹. Kleinas jį nurodo prie inchoatyvų, bet laiko pirminiu. Jei jam būtų buvęs žinomas produktyvus priesaginių denominatyvinių inchoatyvų tipas (plg. dabartinės kalbos *-ėti* vedinius), gal čia jis būtų aptartas? Šiam klausimui spręsti dar reikėtų smulkesnių XVII amžiaus veiksmažodžio darybos tyrimų. Kol kas galima atkreipti dėmesį į tai, kad peržvelgus Kleino ir Sapūno–Šulco gramatikų žodžių rodykles, nerasta nė vieno aiškaus priesagos *-ėti* būsenos kaitą žyminčio denominatyvo. Priešingai – čia galima rasti būdvardinių statyvų, plg.: *šveplėti* 'būti šveplam, švepluoti' (1 sg. *Szwepliu* 'Blaesus sum' [iš-

57 Čia autoriai užsimena ir apie aparatyvus (*apparativa*), kurie gali būti vadinami ir frekventatyvais, pavyzdžiui, *albico* 'albus appareo' ('baltuoju, boluoju'). Nors parafrazėje ir minimas būdvardis, bet, sakysim, Renijus frekventatyvų skyrelyje *albico* veda iš *albeo* (Rhenius 1677, 125).

58 Kartais siejamas ir su *senex* 'senas', 'senis' (Melanchthon 1610, 217).

59 Pranas Skardžius, *Lietuvių kalbos žodžių daryba*, Vilnius, 1943, 487.

taisyta į *fzvēpl(i)u*], praet. 1 sg. *Szweplejau* [SŠG 48]), *skūpėti* 'būti skūp(i)am, šykštėti' (praes. 1 sg. *Skupju* 'Tenax sum', 3 *Skūp* 'tenax est', praet. 1 sg. *Skupejau* [SŠG 52t.])⁶⁰.

4. APIBENDRINAMOSIOS PASTABOS.

1. Duomenų apie priesaginių veiksmažodžių darybą galima rasti įvairiose tirtų gramatikų vietose. *KIG* ir *SŠG* turi savarankiškus šios srities skyrelius, o *KIC* ir *HG* esama tik trumpų pastabų. *KIG* ir *KIC* įvadiniuose veiksmažodžio skyriuose priežastiniai, parūpinamieji ir sangražiniai vediniai laikomi tam tikrais reikšminiais potipiais, o *SŠG* jie aprašomi prie kitų darybos kategorijų; *HG* tie veiksmažodžiai minimi trumpoje pastaboje po asmenuočių aprašo. Papildomų duomenų priešdėlinių ir sangražinių veiksmažodžių darybai esama sintaksės skyriuose.

2. Gramatikose skiriami du pagrindiniai veiksmažodžių darybos būdai – derivacija ir kompozicija. Pirmasis apima priesagų vedinius (šių dienų supratimu), nors *SŠG* čia priskirti ir sangražiniai veiksmažodžiai. Veiksmažodžių kompozitais gramatikose laikomi junginiai su daiktavardžiais,rieveiksmiais, priešdėliais (prielinksniais) ir dalelytėmis.

3. Vediniai gramatikose vadinami derivat(yv)ais (*derivat[iv]a*), dūriniai – kompozitais (*composita*), o neišvestiniai veiksmažodžiai – atitinkamai pirminiais (*primitiva*) ir paprastaisiais (*simplicia*). Darybos opozicijos (resp. pamatiniai žodžiai) pateikiamos retai. Darybos afikso sąvokos nėra, paprastai nurodoma, kaip vediniai baigiasi. Tie baigmenys dažnai sutampa su šiuolaikiniuose tyrimuose skiriamomis priesagomis ar pagrindiniais jų variantais. Darybos kategorijos sąvoka neoperuojama, tiesiog išvardijami jų rinkiniai. Darybos tipus galima išvelgti kategorijų poskyriuose, kur vediniai skirstomi pagal baigmenis (priesagas). Darybos reikšmės gerai suvokiamos iš lotyniškų arba vokiškų parafrazių, kur vienas žodis yra lietuviško pamato vertimas, o kitas (ar kiti) veiksmažodžiai apibūdina, modifikuoja. Retai pasitaiko darybinių lotynų kalbos atitikmenų (*sriūboju* 'sorbillo'), *KIG* pavartota ir viena lietuviška parafrazė (*rašydinu* 'duomi rašyti').

4. Priesaginių veiksmažodžių darybos kategorijos išsamiau aprašytos tik *KIG* ir *SŠG*, jų rinkiniai šiek tiek skiriasi. *KIG* pradedama inchoatyvais (*SŠG* šios kategorijos nėra), bet neįtraukti priežastiniai ir parūpinamieji vediniai. Jie *KIG* įvadiniame veiksmažodžio skyrelyje vadinami tranzityviniais (*transitiva*) ir lyginami su hebrajų *hif'il* dariniais (taip pat daroma *KIC* ir *HG*, tik pastarojoje neminama hebrajų paralelė). *SŠG* priežastiniai ir parūpinamieji veiksmažodžiai nurodomi darybos skyriuje, bet vadinami permisivais. Be to, *SŠG* prie vedinių priskiria sangražinius veiksmažodžius ir juos vadina intranzityviniais (*intransitiva*). Frekventatyvų ir deminutyvų kategorijos nurodomos ir *KIG*, ir *SŠG*.

⁶⁰ Teigiama, kad tokio tipo veiksmažodis taisyklingumo požiūriu turėtų išlaikyti priesagą ir esamajame laike – *Skupeju*, žr. *SŠG* 52 [165].

sagą ir esamajame laike – *Skupeju*, žr. *SŠG* 52 [165].

5. Vienintelėje *KIG* minima inchoatyvų kategorija, iliustruota dviem priesagų *-dėti* ir *-inėti* pavyzdžiais: *merdėti* ir *puolinėti*. Jie žymi prasidėjusį ir besivystantį pamatinio žodžio nusakomą veiksmą (sudėtingesnė antrojo pavyzdžio interpretacija).

6. Priežastinių ir parūpinamųjų veiksmažodžių aprašuose pateikiami priesagų *-inti* ir *-dinti* vediniai. *KIG* ir *SŠG* nurodomi tie patys pavyzdžiai (*juokinti*, *puldinti*, *rašydinti*), mažai skiriasi tik reikšmių aiškinimai ir vartojami kiti kategorijų pavadinimai. *KIC* iliustracijos visai kitos, jų nėra nei *KIG*, nei *SŠG*, nei *HG*: *drąsinti* (galima laikyti ir denominatyvu), *pykinti*, *darydinti*, *valgydinti*. *HG* pavyzdžiai sutampa su *KIG*, tik pridėtas ankstesniuose darbuose neminėtas *vadindinti*. Darybos afiksas (baigmuo) tiksliau skiriamas *SŠG* (praes. 1 sg. *-inu*), čia atkreiptas dėmesys ir į didelį kalbamųjų vedinių produktyvumą (tai rodo ir faktas, kad jie įtraukti į kitų gramatikų įvadinis veiksmažodžio skyrius).

7. *KIG* ir *SŠG* kartotinių veiksmažodžių kategoriją sudaro priesagų *-inėti* ir *-uliuoti* tipai (atitinkamai skiriami baigmenys praes. 1 sg. *-[n]ėju* ir *-uojū*), nurodomi beveik tie patys pavyzdžiai: (*už*)*puolinėti*, *siuntinėti*, *darbuliuoti*. *KIG* kartotiniais vediniais laikomos ir būtojo dažninio laiko formos su 1 sg. baigmeniu (priesaga) *-davau*. Be preterito, kitų formų šie veiksmažodžiai neturi, todėl laikytini defektyviniais (trūkstamaisiais). *SŠG* skiriamas savarankiškas laikas – antrasis perfektas (*perfectum secundum*), o *KIC* ir *HG*, besiremiančiomis *KIG* ir neturinčiomis veiksmažodžio darybos skyrių, apie būtojo dažninio laiko formas visai neužsimenama.

8. *KIG* ir *SŠG* skiriami trys mažybinių vedinių tipai: *-inėti*, *-auti* ir *-oti* (*-noti*, *-snoti*, *-inoti* [su abejuose]), plg. nurodomus praes. 1 sg. baigmenis *-ėju*, *-auju*, *-oju*. Dalis gramatikų pavyzdžių sutampa, reikšmių aiškinimai kartais truputį skiriasi: *valginėti* (*SŠG* nėra), *vaikštinėti*, *klausinėti* (: *klausyti*), *mirinėti*, *pateikauti* (*SŠG*: *pa-taikauti*), *girauti* (*SŠG*: *gèrauti*), *sriūboti*, *lynoti*, *girsnoti*. Su abejuose prie deminutyvų šliejami *garbinoti*, *sveikinoti* (*SŠG*: *sveikoti*).

9. Nė vienoje gramatikoje nenurodyta, kad lietuvių kalbos veiksmažodžiai gali būti vedami ir iš vardažodžių. Vieno tokio pavyzdžio darybos kryptis *KIG* ir *SŠG* nurodyta atvirkščiai: esą būdvardis *rūstus* išvestas iš *rūstauti*.

10. Gramatikų santykius, remiantis priesaginių veiksmažodžių darybos aprašais, galima nusakyti taip. *KIC* ir *HG* panašios tuo, kad neturi veiksmažodžių darybos skyrių. Kiek matyti iš trumpų pastabų, jos seka *KIG* tradicija, nors *KIC* pateikti visai kiti priežastinių ir parūpinamųjų veiksmažodžių pavyzdžiai, o *HG* praleista hebrajų *hif'il* paralelė ir prie *KIG* iliustracijų pridėtas naujas pavyzdys. Sugretinus *KIG* ir *SŠG* veiksmažodžių darybos skyrius, matyti, kad sutampa beveik visi darybos tipai, pavyzdžiai ir jų reikšmės. Vis dėlto *SŠG* turi reikšmingų skirtumų: čia visai nekalbama apie inchoatyvus, į darybos skyrių įtraukiami kauzatyvai ir refleksyvai (kurie vadinami kitaip nei *KIG*) ir prie vedinių nepriskiriamos būtojo dažninio laiko lytys (aprašomos kaip savarankiškas laikas).

Literatūra ir šaltiniai:

- AMATO, LOREDANA SERAFINI, 1998: „Zum ‘Compendium Grammaticae Lithvanicae’ von K. Sapūnas–T. Schultz“, *Baltistik. Aufgaben und Methoden*, hrsg. von Alfred Bammesberger, Heidelberg: Universitätsverlag C. Winter, 195–205.
- BUCHIENĖ, TAMARA, 1967: „XVII a. Rytų Prūsijos lietuvių kalbos vokalizmas pagal D. Kleino gramatikos duomenis“, *Blt* 3(2), 139–154.
- BUCHIENĖ, T[AMARA]; J[ONAS] PALIONIS, 1957: „Pirmosios spausdintos lietuvių kalbos gramatikos“, *Pirmoji lietuvių kalbos gramatika. 1653 metai*, atsakingasis redaktorius J[onas] Kruopas, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 9–63.
- EIGMINAS, KAZIMIERAS, 1981: „Anoniminė 1737 m. gramatika ‘Universitas Lingvarum Litvaniae’“, *Universitas Lingvarum Litvaniae*, parengė Kazimieras Eigminas, Vilnius: Mokslas, 5–53.
- EIGMINAS, KAZIMIERAS, 1997: „Kristupo Sapūno ir Teofilio Šulco ‘Compendium Grammaticae Lithvanicae’“, *Sapūno ir Šulco gramatika „Compendium Grammaticae Lithvanicae“*, parengė Kazimieras Eigminas, Bonifacas Stundžia, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 9–32.
- [FINCKIUS, CASPARUS; CHRISTOPHORUS HELVICUS, 1615]: GRAMMATICA LATINA EX PRAECIPIIS VETERUM ET RECENTIORUM GRAMMATICORUM, Oratorum, Historicorum, Philofophorum, Philologorum, Poëtarum, &c. Coryphaeis, in legitimum Syſtema, qua fieri potuit brevitate, redacta: NUNC DENUO RECOGNITA, SUB INCUDEM REVOCATA, EMACULATA. SCHOLIIS novis, neceſſariis ac utilibus, Exemplis item & Obſervationibus, perſpicuè illuſtrata: STUDIO ET OPERA CASPARI FINCKII, ET CHRISTOPHORI HELVICI, PHILOSOPHIAE antehac in Academia Gieffena Profefſorum. GIESSAE HESSORUM, Excudebat Nicolaus Hampelius, Typogr. Acad. M DC XV; VUB: III 17530 (be antraštinio lapo; egzempliorius nustatytas ir bibliografiniai duomenys teikiami remiantis <http://www.vd17.de/>, žiūrėta 2006 06 15).
- GESENIUS, WILHELM, 1909: *Wilhelm Gesenius’ Hebräische Grammatik völlig umgearbeitet von E[mil] Kautzsch. 28. vielfach verbesserte und vermehrte Auflage*, Leipzig: Verlag von F. C. W. Vogel.
- [HELVICUS, CHRISTOPHORUS, 1608]: HEBRAEAE LINGVAE COMPENDIOSA Inſtitutio: BREVISSIMIS PRAECEPTIS, EXEMPLIS perſpicuis, & Scholiis neceſſariis ad ſufficientem ejuſdem cognitionem concinnata á CHRISTOPHORO HELVICO, Hebraeae Graecaeque linguae in inclyta Gieffena Profefſore. [...] VVITEBERGAE Typis Cratonianis exſcribebat Johan. Gorman, Impenſis Clementis Bergeri Bibliopolae, Anno M. DC. IIX; HAB: H: P 257.4° Helmst. (1).
- JAKAITIENĖ, EVALDA, 1973: *Veiksmazodžių daryba (priesagų vediniai)*, Vilnius: Vilniaus universitetas.
- LABUTIS, VITAS, 1990: „Sintaksė D. Kleino gramatikoje“, *Blt* 26(2), 114–118.
- LABUTIS, VITAS, 2004: „Pirmųjų spausdintų lietuvių kalbos gramatikų sintaksė“, *Alt* 6, 51–62.

- Lithuanian Grammar*, edited by Vytautas Ambrazas, Vilnius: Baltos lankos, 1997.
- [MELANCHTHON, PHILIPPUS, 1610]: Grammatica PHILIPPI MELANCHTHONIS, EX ADMODVM NECESSARIIS NOTIS M. IOHANNIS FABRI, Publicae utilitatis causâ recognita & locupletata. ACCESSIT TRACTATUS DE ORTHOGRAPHIA RECENS. 1610. Cum Gratia & Privilegio Caef. Majestatis. VVitebergae, Excudebat Laurentius Seuberlich, Impensis Samuelis Selfifch; VUB: BAV 53.9.11.
- NOVICĖKAS, ELIZABETH, 2004: „The printer and the scholar: the making of Daniel Klein’s *Grammatica Litoanica*“, *Alt* 6, 17–42.
- PAKERYS, JURGIS, 2005: „Elements of Hebrew in the First Printed Lithuanian Grammars of Daniel Klein (1653, 1654). Verbal Morphology“, *Das Baltikum im sprachgeschichtlichen Kontext der europätschen Reformation*, *BALt* 4, hrsg. von Jolanta Gelumbeckaitė, Jost Gippert, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 77–87.
- PAULAUŠKIENĖ, ALDONA, 2003: „Pirmųjų lietuvių kalbos gramatikų veikiamosios rüşies asmenuojamųjų formų paradigmos“, *Tiltai*, 14 priedas, *Vakarų baltų kalbos ir kultūros relikvai* 4, 67–73.
- PLKG – *Pirmoji lietuvių kalbos gramatika. 1653 metai*. atsakingasis redaktorius J[onas] Kruopas, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1957.
- [QUANDT, JOHANN JACOB, 1727]: Das Neue Teftament Unfers HErn Jefu Chrifti Deutſch und Litthauifch von neuen überfetzet / Und Auf hohen allergnädigften Befehl Ihre Königl. Majeftät in Preußen aufgefertiget Von Johann Jacob Qvandt / D. Königl. Preußifchen Ober=Hoff=Prediger und Confifitorial=Rath. Königfberg, Verlegts Chriftoph Gottfried Eckard, 1727; VUB: L_R 917.
- [RHENIUS, JOHANNES, 1677]: M. JOHANNIS RHENII GRAMMATICA LATINA, CUM PARALIPOMENIS, Prout Ea Ex veterum & recentium Grammaticorum Coryphaeis, in ufum praecipuè docentium & adultiorum fummâ curâ ftudio[ue]; collecta, faciliq[ue] methodo conformata ab Autore: Ac demum poft accuratas Cenfuras Utriusq[ue] Academiae, Lipfiens. & VVittebergenfis, & trium illuftrium Scholarum, aliorumq[ue] doctiffimorum virorum utiliffimas fubjectiones, ultimò cognita & edita fuit. Iam adjectis in calce M. GEORGII VOGELMANNI Elegantiarum Latini fermonis praeceptionibus aliquot, Pro ufu Scholarum in Ducatu Pruffiae, Cum Privilegio S. R. M. Pol. & Sereniß. Elect. Brandenb. accuratiuß recufa. REGIOMONTI, Typis & Sumptibus FRIDERICI REUSNERI ANNO M. DC. LXXVII; VUB: BAV 58.9.35.
- SABALIAUSKAS, ALGIRDAS, 1979: *Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija. Iki 1940 m.*, Vilnius: Mokslas.
- SKARDŽIUS, PRANAS, 1943: *Lietuvių kalbos žodžių daryba*, Vilnius.
- SMETONA, ANTANAS, 2003: „Žodžių daryba rankraštiniėje Kazimiero Kristupo Daukšos lietuvių kalbos gramatikoje“, *ALL* 49, 63–102.
- SŠG – *Sapūno ir Ŗulco gramatika „Compendium Grammaticae Lithvanicae“*, parengė Kazimieras Eigminas, Bonifacas Stundžia, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997.
- STANG, CHRISTIAN S., 1966: *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*, Oslo, Bergen, Tromsø: Universitetsforlaget.

- SUBAČIUS, GIEDRIUS, 1993: „Juozas Čiulda ir jo gramatika“, *Juozas Čiulda. Trumpi samprotavimai apie žemaičių kalbos gramatikos taisykles*, LAIS 6, parengė Giedrius Subačius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 7–55.
- SUBAČIUS, GIEDRIUS, 1996: „On the category of mood in Lithuanian and Latin grammars during Renaissance“, *Italy and Europe in Renaissance Linguistics: Comparisons and Relations. Proceedings of the International Conference (Ferrara, Palazzo Paradiso, 20–24 March 1991)* 2. *Italy and non-Romance Europe. The Oriental Languages*, edited by Mirko Tavoni et al., Modena: Franco Cosimo Panini, 207–212.
- SUBAČIUS, GIEDRIUS, 2002: „X.D.K.P.S. gramatika (apie 1820–1830)“, *X.D.K.P.S. lietuvių kalbos gramatika: XIX amžiaus pradžia*, BALt 3, parengė Giedrius Subačius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 10–49.
- ŠINKŪNAS, MINDAUGAS, 2004: „Danieliaus Kleino gramatikų (1653 ir 1654) konvoliutas Vilniaus universiteto bibliotekoje“, *ALT* 6, 43–50.
- ULVYDAS, KAZYS, 1995: „Nekaitomosios kalbos dalys pirmosiose lietuvių kalbos gramatikose“, *LKK* 33, 7–38.
- URBUTIS, VINCAS, 1978: *Žodžių darybos teorija*, Vilnius: Mokslo.
- Грамматика литовского языка*, главный редактор В[итаутас] Амбразас, Вильнюс: Мокслас, 1985.

Jurgis Pakerys

THE DERIVATION OF LITHUANIAN SUFFIXED VERBS
IN THE GRAMMARS OF KLEIN, SAPPUHN-SCHULTZ AND HAACK

Summary

The article focuses on the description of Lithuanian verb formation in the earliest printed grammars of Daniel Klein (*Grammatica Litvanica*, 1653, *KIG*; *Compendium Litvanico-Germanicum*, 1654, *KIC*), Christoph Sappuhn and Teophil Schulz (*Compendium Grammaticae Lithvanicae*, 1673, *SSchG*), and Friederich Wilhelm Haack (*Vocabularium Litthvanico-Germanicum, et Germanico-Litthvanicum, [...] Nebst Einem Anhang einer kurtzgefaßten Litthauischen Grammatic*, 1730, *HG*).

KIG and *SSchG* include separate chapters on verb formation (*De verbi specie et figura*), while *KIC* and *HG* offer only brief remarks on the subject. Introductory chapters on the verb (*De verbo*) in *KIG* and *KIC* describe derived reflexives and causatives as certain semantic types beside active, passive and neuter groups of verbs. *SSchG* includes the aforementioned formations in the chapter on verb formation only, and *HG* briefly mentions them after the chapters on conjugation.

The grammars describe two basic ways of verb formation, viz. derivation and composition. The derivation covers suffixed verbs, but *SSchG* includes reflexives as well. The composites, according to the grammars, can be nominal (*juokdarau* ‘jocum facio’), adver-

bial (*gandarau* 'satisfacio'), prepositional (*prieimi* 'adeo') or include "inseparable particles" (*beesmi* 'adhuc sum', *da-/pa-lytėju* 'attingo').

The grammars usually list only derivatives and their bases are often omitted. The suffixes are referred to as the last two syllables of 1 sg. praes. and in many cases are segmented correctly. The meanings of derivatives are well expressed in Latin or German paraphrases which usually include the translation of the Lithuanian base word preceded by certain modifier(s). One verb is explained in Lithuanian and German: *rašydīnu* 'duomi rašyti, ich lasse schreiben' (*KIG*).

The categories of Lithuanian suffixed verbs are described in the verb formation chapters of *KIG* and *SSchG*, and bear certain resemblances as well as differences. *KIG* starts with inchoatives, but omits causatives, while *SSchG* does not mention the first category and includes the latter category referred to as "permissives". *KIG* describes causatives in the introductory chapter of verb, labels them "transitive" (*verba transitiva*) and compares them to Hebrew *hif'il* formations. *KIC* and *HG* follow *KIG*, but *HG* leaves out the Hebrew parallel.

Inchoatives in *KIG* are exemplified by two verbs in *-dėti* and *-inėti*: *merdmi* (inf. *merdėti*) 'incipio mori' and *puolinėju* 'incipio labi'. The inchoative reading of *puolinėti* is to some extent difficult. Causatives are represented by formations in *-inti* and *-dinti*. *KIG* and *SSchG* provide the same examples (*juokinti* 'make someone laugh', *puldinti* 'make someone fall', *rašydinti* 'ask, order someone to write') with slightly different paraphrases and different category labels ("transitive" in *KIG* vs. "permissive" in *SSchG*). *KIC* presents a completely new list of causatives: *drąsinti* 'encourage' (causative beside *drįsti*, *dręsa* 'dare', but could be also factitive beside *drąsus* 'courageous'), *pykinti* 'anger', *darydinti* 'ask, order someone to do something', *valgydinti* 'feed, make someone eat'. *HG* follows *KIG*, but adds *vadindinti* 'ask, order someone to call someone'.

Iterative verbs in *KIG* and *SSchG* are represented by formations in *-inėti* and *-uliuoti* (cf. 1 sg. praes. *siuntinėju* 'saepe mitto', *darbuliuoju* 'frequenter aliquid ago'). *KIG* also lists Lithuanian preterit frequentative forms as iterative formations in *-dav-au* and considers them to be defective verbs with preterit paradigm only. *SSchG* holds an opposing view and describes these forms as a separate tense, "the second perfect" (*perfectum secundum*). *KIC* and *HG* have no verb formation chapters and by following *KIG* miss the Lithuanian preterit frequentative altogether. The diminutive category is exemplified by formations in *-inėti*, *-auti* and *-oti* (*-noti*, *-snoti*). Some verbs are labeled as probable but not certain diminutives (*huc pertinere videntur*): *garbinoti*, *sveikinoti* (*SSchG*: *sveikoti*).

None of the grammars note that Lithuanian suffixed verbs can also be denominative (cf. *drąsinti* above). In one case *KIG* and *SSchG* misinterpret the direction of derivation and consider the adjective *rūstus* as a derivative of *rūstauti*, whereas only the opposite is possible.

The inner relations of the grammars, based on the comparison of verb formation descriptions, can be outlined as follows. *KIC* and *HG* have no verb formation chapters, but their remarks on the subject follow *KIG*. On the other hand, *KIC* presents a new list of

causative examples and *HG* omits the parallel with Hebrew *hif'il* formations found in *KIG* and *KIC*. The verb formation chapters of *KIG* and *SSchG* look similar if one compares the suffixes mentioned and the examples listed. On the other hand, *SSchG* is different in a number of aspects. It misses the inchoative category, treats formations in *-dav-* as a separate tense paradigm, labels causatives and reflexives “permissive” and “intransitive” respectively and describes them as derivatives.

JURGIS PAKERYS
Baltistikos ir bendrosios kalbotyros katedra
Vilniaus universitetas
Universiteto g. 5
LT-01513 Vilnius, Lietuva
el. p.: jurgis.pakerys@flf.vu.lt

Gauta 2006 m. liepos 5 d.